

BOZZAY RÉKA

Forró Imre (1910–1985) franekeri kutatása

Tanulmányomban egy elfeledett tudós kutatásával foglalkozom, akinek ha sikerült volna életében publikálnia a franekeri kutatását, eljutnia azokra az egyetemekre, melyekről tudta, hogy magyar diákok nyomait rejtik, és ezeket fel tudta volna dolgozni, akkor ma jó néhányan állástalanok lennénk. De nem így történt. Az utókor nem tudja, mekkora munkát végzett el Forró Imre, mivel életében nagyon kevés írása jelent meg, halála után a családja által publikált franekeri anyaga¹ is csak töredéke a sok évtizeden keresztül összegyűjtött és rendszerezett kutatásának.

A franekeri magyar peregrináció kutatása

Forró Imre a debreceni magyar királyi Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karán, majd 1932-től a Stipendium Bernardinum ösztöndíjasaként Utrechtben tanult teológiát. A hollandiai tartózkodása során kezdett el érdeklődni a holland–magyar egyházi és egyetemi kapcsolatok iránt, miután Obbink professzor egy teaestélyen felvetette, milyen kár, hogy nem lehet semmit sem tudni a Hollandiában tanult magyar diákok további sorsáról. Forrónak megtetszett az ötlet, és Obbinkhoz írt levelében kifejtette, hogy szeretne holland–magyar teológiai kapcsolatokkal foglalkozni, a vizsgálódását Erasmusszal kezdené, majd jönne a peregrináció, és eljutna az utrechti Stipendium Bernardinum történetéig.² Munkájához a Stipendium Bernardinumtól még egy évre kapott támogatással a frízlandi leeuwardeni levéltárban kutatott több hónapon keresztül. Sajnos 1936 tavaszán megbetegedett, így befejezni a megkezdett munkát ekkor már nem tudta.

Első kutatási anyagáról Van Rhijn professzor mondott véleményt még 1936-ban, és azt javasolta, hogy készülő könyvében Forró ne taglalja a holland–magyar egyházi és teológiai kapcsolatok minden aspektusát, hanem koncentráljon egy dologra, például Kempis magyar nyelvű kiadásaira. Itt meg lehet tenni egy-egy kiegészítést a fordítókról és jelentőségükről, de nem kell foglalkozni Kempis és Erasmus szellemiségével, mert azzal csak a korábbi irodalmat ismételné meg. Hasonló módon kellene Erasmus magyar kapcsolatait is feldolgoznia. Van Rhijn azt javasolta Forrónak, hogy szedje össze a franekeri levéltári anyagokat, melyek egy későbbi kutatáshoz jó alapot biztosíthatnak. Össze kellene gyűjteni a beiratkozott diákok neveit, és egy irodalomlista összeállítása is

¹ FORRÓ Imre, *Magyar diákok Hollandiában a 17. és 18. században: Adatok a Franekeri Egyetemen tanult magyar diákokról 1623–1794*, Theologiai Szemle, 1989/2, 93–109.

² Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban TtREL) I.27.b.140. Forró Imre levele Obbinkhoz, évszám nélkül.

célszerű lenne. A kutatást anyaggyűjtéssel kellene kezdeni, de nem kellene hozzá egyelőre történetet írnia, ehhez ugyanis a holland tudása nem elegendő még.³

Forró ragaszkodott hozzá, hogy szisztematikus összefoglalást és áttekintést nyújtson a magyar–holland egyháztörténetről, mivel véleménye szerint ez hiányzott, és emiatt sok volt az ismétlés a szakirodalmi munkákban, ugyanis nem álltak rendelkezésre repertóriumok. Saját kutatási anyaga nagyon szét volt szórva, olyan emberről pedig nem tudott, aki mind a magyar, mind a holland vonatkozó szakirodalmat jól ismerne.⁴ Könyve bevezetőjében a peregrináció és különösen a franekeri peregrináció mibenlétéről írta, ami így egy összefüggőbb történelmi bevezető lenne, majd minden egyes fejezethez külön kisebb szövegrészt tervezte egy-másfél oldalban. A munkát forráskiadásnak és nem fordításnak száná.⁵

1936 nyarán Forró ösztöndíja lejárt, és hazatért Magyarországra, ahol kellemetlen meglepetés érte, mivel Franekerrel kapcsolatos munkája miatt plágiummal vádolták. Van Rhijn professzor Kállay Kálmánt és Révész Imrét kérte fel Forró kutatásának Hellebrant Árpád névjegyzékével való összehasonlítására.⁶ Bár Forró végül felmentették a plágium vádja alól, a meghurcolás nagyon megviselte az egészségét.⁷ Franekeri kutatását évtizedekre félretette, családot alapított, lelkeszi szolgálatot végzett meglehetősen mostoha körülmények között több településen segédlelkészként, majd Tiszagyendán tanyasi lelkészként.

Eltelt 18 év, 1954-ben a frízlandi Wever kiadó kereste meg Forró diákkori kutatásával kapcsolatban. Van Rhijn professzortól tudták meg, hogy Utrechtben és Franekerben tanult diákok neveit és élettörténetét vizsgálta, ami felkeltette a kiadó érdeklődését is. A Franeker történetét kutató bizottság vezetőjeként a Franekerben tanult magyarok sorsa a kiadó érdeklődési körébe tartozott. A kézirat nyomtatásban való megjelentetését is kilátásba helyezték.⁸

Forró természetesen nagyon örült a kiadó érdeklődésének, hiszen az általa összeállított szövegben elsősorban levéltári anyagokat, okleveleket dolgozott fel, viszont az irodalom és a nyomtatott források összegyűjtésével, illetve a híres magyar diákok sorsának kiadásával még nem készült el. Remélte, hogy megkaphatja Boeles franekeri egyetemről írt alapművének I. és II. kötetét, továbbá kérte, hogy valaki Leeuwardenben a városi tanács jegyzőkönyveiben és a Staten Generaal anyagában nézzon utána, hogy vannak-e magyarokról készült feljegyzések.⁹

³ TtREL I.27.b.137. Van Rhijn levele Forró Imréhez, 1936. március 28.

⁴ TtREL I.27.b.140. Forró Imre levele Van Rhijnhez évszám nélkül (valószínűleg Utrecht, 1936. március–április)

⁵ TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele Van Rhijnhez, 1936. szeptember 12.

⁶ TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele Révész Imrének, 1937. február 25.; HELLEBRANT ÁRPÁD, *A franekeri egyetemen tanult magyarok*, Magyar Történelmi Társ., 1886/9, 599–608, 792–800; 1887/10, 196–208.

⁷ TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele Van Rhijnnek, 1937. december 23.

⁸ TtREL I.27.b.144. A Wever kiadó levele Forró Imrének, 1954. február 23.

⁹ TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele a Wever kiadóhoz, 1954. március 4.

A Wever kiadóval való együttműködés végül nem valósult meg, de franekeri kutatásának kiadására az Esze Tamás főszerkesztésében megjelent *Egyháztörténet* című lapban lett volna lehetőség. Erről 1960 kora tavaszán levelezett a főszerkesztővel, aki nek megírta, hogy a szövege forráskiadvány, alapvetően holland nyelvű és meglehetősen régies nyelvezetű.¹⁰ A szerkesztőség két lektori véleményt kért a tanulmány kiadását megelőzően. Tóth Endre professzor kisebb pótlásokat, elrendezésbeli változtatásokat, bő tartalmi ismertetést és rövid bevezető tanulmányt javasolt. A holland–magyar szótárt összeállító Zugor István inkább nyelvi szempontból vizsgálta meg a szöveget, melyet meglehetősen régiesnek tartott. Forró azt javasolta, hogy a tanulmánya címe holland–fríz vagy franekeri levéltári anyagok legyen. Úgy gondolta, hogy egy diáknévsort is érdemes volna közölni, mivel ő maga már kb. 50 névvel egészítette ki a Hellebrant–Boeles-féle névsort.¹¹ Később bevezető tanulmányt is tervezett, illetve bibliográfiát, név- és tárgymutatót is megpróbált összeállítani.¹² A folyóirat időközben megszűnt, a franekeri anyag kiadása így nem valósult meg.

Mivel jelentős érdeklődés mutatkozott a holland és a magyar tudományos élet részéről franekeri kutatási anyaga iránt, Forró igyekezett anyagi támogatást találni a korábban megkezdett tudományos munka folytatására. A kommunista Magyarországról az 1950-es évek végén ez lehetetlen vállalkozásnak tűnt. 1959 karácsonya előtt a Stipendium Bernardinum ösztöndíjbizottságától,¹³ illetve a Fríz Akadémiától (Fryske Akademy) és a Franeker történetét kutató társaságtól is próbált támogatást szerezni, hiszen nem tudhatta, hogy a Stipendium Bernardinum megítéli-e számára az ösztöndíjat.¹⁴ Végül az utrechti ösztöndíjat 1960 márciusában nyerte el,¹⁵ de az útlevél körüli huzavona miatt csak 1964 tavaszán sikerült kiutaznia Hollandiába.¹⁶

Kutatómunkát már a kiutazás előtt is végzett, kiterjedt levelezést folytatott a leeuwardeni levéltárral, ahol a franekeri egyetemi anyagokat őrizték. A levelezés során M. P. van Buijtenen levéltárossal kiváló szakmai kapcsolatot alakított ki. Kérte, hogy Franekerrel kapcsolatos szakirodalmi listát állítsanak össze a számára,¹⁷ a halotti anyakönyvekből írják ki a Franekerben meghalt magyar diákok neveit pontos forrásmegjelöléssel, a matrikulában szereplő formában, a temetésen elhangzó bibliai részletet vagy bármilyen más további megjegyzést pedig küldjék el neki. Aziránt is érdeklődött, hogy vannak-e még régi sírok, és ott vannak-e nyomai a magyaroknak, illetve van-e feljegyzés az elhunytakról az egyháztanács jegyzőkönyveiben vagy a

¹⁰ TtREL I.27.b.136. Forró Imre levele Esze Tamáshoz, 1960. február 3.

¹¹ TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele az *Egyháztörténet* szerkesztőségi titkárához, 1960. március 19.

¹² TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele az *Egyháztörténet* szerkesztőségi titkárához, 1960. augusztus 15.

¹³ TtREL I.27.b.136. W. C. Van Unnik professzor levele Forró Imréhez, 1960. március 10.

¹⁴ TtREL I.27.b.136. Forró Imre levele Dr. Kokhoz, 1960. február 11.

¹⁵ TtREL I.27.b.136. W. C. Van Unnik professzor levele Forró Imréhez, 1960. március 20.

¹⁶ TtREL I.27.b.142. Forró Imre levele Quispel professzorhoz, 1964. március 12.

¹⁷ TtREL I.27.b.136. Forró Imre levele M. P. van Buijtenenhez, 1960. augusztus 14.

számadáskönyvekben.¹⁸ A frízek G. A. Wumkes levéltáros jegyzéke alapján utánanéztek a magyarok disszertációs köszöntőverseinek, és elküldték Forróinak a listát.¹⁹ Ezek után Forró arról érdeklődött, hogy meg tudná-e a magyarok számát írni a promóciós versek száma alapján. Ezt az anyagot Forró különösen hasznosnak tartotta, melynek áttekintésére szeretett volna Leeuwardenbe utazni, de tervei szerint a többi egyetemen is hasonló kutatást kívánt volna végezni.²⁰

A leeuwardeni levéltár nemcsak levelezett Forróval, hanem hajlandónak mutatkozott kutatási anyagának kiadására is. 1961-ben Frízlandban kiegészítették Forró még 1935-ben készült tanulmányát, melyben sok változtatást hajtottak végre.²¹ A *Personalia van de Academie te Franeker* című kiadványból összegyűjtötték a magyarok adatait. Forró 188 magyarról tudott, a franekeri új adatok szerint viszont már 206 magyar név volt ismert. Ebből 45 ember írt disszertációt, akik munkáikat 150 személynek ajánlották, 11 személy írt promóciós verset, illetve további 98 verset találtak különböző nyelveken.²² A kéziratot a tervek szerint egy évvel később (tehát 1962-ben) a *De Vrije Fries*-ben publikálták volna. Forró a fríz levéltárost arra kérte, hogy küldje el neki azoknak a könyveknek a listáját bibliográfiai adatokkal, melyeket szerinte el kellene olvasnia a témában. Cikkek közül csak azokat, melyeknek közük van magyar diákokhoz, de kíváncsi volt a többi egyetemmel kapcsolatos alapmunkák címeire is.²³ J. Visser levéltáros dolgozott a listán, és elküldte a franekeri egyetemmel foglalkozó publikációkat csoportosítva, egy általa készített lista alapján. Sajnos a levélhez csatolt lista nem maradt fenn.²⁴ A segítségért cserébe néhány magyar munkát (Nagy Zsigmond, Segesváry Lajos, Szinyei Gerzson) ajánlott fel Forró.²⁵

A kézirat kiadása 1962 áprilisában már a korrektúrafordulóba jutott. A levéltárosok a holland szövegben nyelvi, mondatszerkezeti változtatásokat hajtottak végre. A korrektúrán Forrótól a többféle névváltozat véglegesítését kérték, de azt is felajánlották, hogy ezt akár a levéltár is elvégezheti, sőt segítségül hívhatják problémás esetekben a magyar nevek pontosítására az amszterdami könyvtár magyar származású tudományos asszisztensét is.²⁶ Forró ezek után az érdekelte, hogy csak a rövid áttekintő tanulmányát tervezik-e kiadni a *De Vrije Fries*-ben vagy a Franekerben tanult magyarok teljes listáját is.²⁷

Sajnos Forró tanulmányának kiadása sokféle körülmény miatt (megint csak) nem valósulhatott meg. Van Buijtenen Utrechtbe került levéltárosnak, a helyére S. J.

¹⁸ TtREL I.27.b.136. Forró Imre levele ismeretlen címzethez, 1960. október 18.

¹⁹ TtREL I.27.b.144. M. P. van Buijtenen levele Forró Imréhez, 1961. január 10.

²⁰ TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele M. P. van Buijtenenhez, 1961. április 29.

²¹ TtREL I.27.b.136. M. P. van Buijtenen levele Forró Imréhez, 1961. szeptember 11.

²² TtREL I.27.b.144. M. P. van Buijtenen levele Forró Imréhez, 1961. november 23.

²³ TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele M. P. van Buijtenenhez, 1961. november 30.

²⁴ TtREL I.27.b.144. J. Visser levele Forró Imréhez, 1962. január 5.

²⁵ TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele M. P. van Buijtenenhez és J. Visserhez, 1962. február 1.

²⁶ TtREL I.27.b.137. M. P. van Buijtenen levele Forró Imréhez, 1962. április 2.

²⁷ TtREL I.27.b.136. Forró Imre levele M. P. van Buijtenenhez, 1962. július 28.

Fockema Andreae (a franekeri diáknévsor későbbi kiadója) került. A levéltár Forró munkáját a Fríz Akadémia igazgatója, J. H. Brouwer figyelmébe ajánlotta, aki készen mutatkozott továbbra is annak kiadására, például a *De Vrije Fries*-ben különszámként vagy egy teljesen különálló kötetben.²⁸ A leeuwardeni levéltár nyilvánvalóan támogatta Forró munkájának megjelenését, így kérte, hogy hollandiai tartózkodása alatt látogasson el hozzájuk.²⁹

Forró 1964 márciusában érkezett újból Hollandiába, ahonnan intenzív levelezést folytatott hazai ismerőseivel. Tóth Endre professzornak elküldte a jelentősebb franekeri diákok névsorát, és kérte, hogy szemináriumán írassa le diákjaival ezek életrajzát és munkáit Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című művéből, esetleg az *Új magyar lexikon*ból, de Tóth akár saját adataival is kiegészítheti azokat. Forró ezeket rövid függelékben a dolgozata végén hollandul közölte volna. Kérte, hogy a professzor írjon a 350 éves holland–magyar kapcsolatokról vázlatosan, illetve rövid történelmi bevezetőt a hollandiai magyar peregrináció történetéről, jelentőségéről az egyház és az iskola szempontjából.³⁰ Nagy Géza professzornak is írt Kolozsvárra, tőle az erdélyi diákok hollandiai tanulmányaival kapcsolatban kért bevezetőt, melyet Forró tervezett hollandra fordítani. Az erdélyi peregrinációra vonatkozó irodalomjegyzék megküldését is kérte, illetve elküldte 46 Franekerben tanult jeles erdélyi diák nevét, akiknek az életrajzát várta a professzortól.³¹

A fríz akadémiának megküldte, hogyan tervezi kiadványa felépítését: szerepelne benne a diákok életrajza, a disputák és disszertációk rövidített listája, az egyes fejezetek rövid bevezetője, az általános bevezető és a névjegyzék.³² A levélváltások során Forró kéziratának nyomtatása is szóba került. A nyomdászati költségeket nem a lapszám, hanem a szavak száma határozta meg. Másik gondot a sok magyar név jelentette, hiszen ezek a nyomdásznak nagyobb problémát okoztak, mint a holland vagy a fríz nevek, így ezek is emelték a költségeket.³³

A Fríz Akadémia valóban tervezte a könyv kiadását, mivel előrendeléseket is felvettek a könyvre, de Forró maga is megpróbálta ismeretségi körében reklámozni a könyvét (ami a magyar titkosszolgálatok figyelmét sem kerülte el).³⁴ Írt a hollandiai magyar nagykövetnek,³⁵ a magyarországi holland nagykövetnek,³⁶ az utrechti

²⁸ TtREL I.27.b.142. J. Visser levele Forró Imréhez, 1964. január 21.

²⁹ TtREL I.27.b.144. J. Visser levele Forró Imréhez, 1964. március 17.

³⁰ TtREL I.27.b.139. Forró Imre levele Tóth Endréhez, 1964. április 22.

³¹ TtREL I.27.b.140. Forró Imre levele Nagy Gézához, 1964. április 22.

³² TtREL I.27.b.145. Forró levele J. H. Brouwerhez, 1964. július 6.

³³ TtREL I.27.b.139. K. de Vries levele Forrónak, 1965. február 24.

³⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.2–M–37277, "VJ" ügynök jelentése, 1967. szeptember 1.

³⁵ TtREL I.27.b.145. Forró Imre levele a hágai magyar nagykövethoz, 1965. február 17.

³⁶ TtREL I.27.b.144. Forró Imre levele H. C. Schock nagykövetnek, 1965 körül.

könyvtárnak,³⁷ Hollandiában élő barátainak,³⁸ a magyar Állami Könyvterjesztő Vállalatnak,³⁹ a frízföldi Tartományi Könyvtár igazgatójának,⁴⁰ és biztatta őket előrendelés elküldésére.

A Fríz Akadémiától teljes körű támogatást kapott munkájához. 500 gulden honoráriumot is átvett, sőt abban is bízott, hogy újból kiutazhat a könyv megjelenése és egy példány átvétele alkalmából. A kéziratát és annak illusztrációit De Vries gondoskodására bízta.⁴¹ Még egy személyi asszisztenst, Pieter Tuinhof groningeri teológushallgatót is a rendelkezésére bocsátottak, aki rendszerezte és gépelte Forró munkáját,⁴² s akivel 1965-től levélben tartották a kapcsolatot. Tuinhof összeszedte a matrikulában előforduló és az azon kívül megtalálható magyar neveket, kiegészítéseket küldött a Senatus Judicialis irataiból, és megígérte, hogy gondoskodik a bevezető angol fordításáról.⁴³ Forróra várt, hogy küldje el Tuinhofnak az egyes fejezetek magyar bevezetőjét, illetve a nagy bevezetőben tett kiegészítéseket, valamint a holland nyomdászat magyarországi hatásáról szóló részt.⁴⁴ A Fríz Akadémián Forró kéziratának két ott fellelhető példányát összefésülték. 1967-ben már nagyon sürgették a munka megjelenését, mivel az előrendelések megtörténtek, többen pénzt is utaltak át.⁴⁵ Forró optimista volt, a magyar nyelvű bevezetés, egy Apáczaíróról szóló szöveg holland változata, illetve a hibajegyzék is készült már, azt remélte, hogy ezek után mehet a nyomdába. Úgy gondolta, hogy az életrajzokhoz és a legrégibb útleíráshoz kellene egy-egy angol nyelvű kivonat. Küldött egy listát az illusztrációkról, a legfontosabbakat aláhúzta, kérte, hogy ebből válogassanak.⁴⁶

Újabb hónapok teltek el, és a már leadott kéziratához 1968 elején még két rövid cikket írt Forró, az egyik a holland–magyar egyházi kapcsolatokról szólt, a másik az angol–magyar kapcsolatokról, amely a holland–magyar érintkezések közvetlen folytatását jelentették. Mindkét tanulmány magyarul és hollandul is elkészült. Még egy cikk hiányzott Apáti Madár Miklósról, illetve egy regiszter, melyen Tuinhof dolgozott, és azután Forró reményei szerint készen lettek volna. Két illusztráció is hiányzott még, az egyik Apácza Csere János harderwijki teológiai doktori értekezésének címlapja, mely Magyarországon nem volt fellelhető, illetve Scaliger Sibrandus Lubbertushoz írt levelének egy másolata, mely a franekeri magyar peregrinációt indította el.⁴⁷ Közben

³⁷ TtREL I.27.b.144. Forró Imre levele J. P. A. Stolkhoz, 1965. március 15.

³⁸ TtREL I.27.b.145. Forró Imre levele barátaihoz, 1965. március 22.

³⁹ TtREL I.27.b.145. Forró Imre levele az Állami Könyvterjesztő Vállalat Könyvterjesztő Osztály Idegennyelvi csoportjához, 1965 tavasza körül.

⁴⁰ TtREL I.27.b.144. Forró Imre levele a Frízföldi Tartományi Könyvtár igazgatójának, 1965. július 6.

⁴¹ TtREL I.27.b.144. Forró Imre levele K. de Vrieshez, 1965. augusztus 14.

⁴² TtREL I.27.b. 142. Forró Imre levele Van Rhijn professzorhoz, 1965. február(?) 5.

⁴³ TtREL I.27.b.144. Pieter Tuinhof levele Forró Imréhez, 1965. november 17.

⁴⁴ TtREL I.27.b.144. Pieter Tuinhof levele Forró Imréhez, 1966. május 5.

⁴⁵ TtREL I.27.b.144. Pieter Tuinhof levele Forró Imréhez, 1967. március 8.

⁴⁶ TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele K. de Vriesnek és Pieter Tuinhofnak, 1967. április 20.

⁴⁷ TtREL I.27.b.136. Forró Imre levele a Fríz Akadémiának, 1968. február 14.

Forró úgy gondolta, hogy függelékben lehetne Szepsi Csombor Márton hollandiai útleírásának holland fordítását, az angol–magyar egyházi kapcsolatok történetét és Apáti Madár Miklós életét is publikálni.⁴⁸

Eltelt újabb három év, a franekeri peregrináció története pedig nem jelent meg. Forró S. van der Woude amszterdami professzor tanácsára Borsa Gedeonnal vette fel a kapcsolatot az Országos Széchényi Könyvtárban a franekeri disszertációkkal és disputációkkal kapcsolatban, ugyanis a keresett 20 munkából 16 ott is megtalálható volt, az Erdélyben fellelhetők beszerzéséhez pedig szintén Borsa tudott volna segítséget nyújtani.⁴⁹ Közben 1972-ben a bevezetését még kiegészítette, új neveket talált, valamint Benkő József és Misztótfalusi Kis Miklós életrajzát is elkészítette.⁵⁰ 1973-ban Forró Sivirsky Antalhoz, az utrechti egyetemen magyart oktató tanárhoz írt levelében arról panaszkodott, milyen nehézségekbe ütközött a kutatása során. A kézirat készen volt, megírta a bevezetőt, és mint forráskiadványt ki lehetett volna adni, Forrónak mégis úgy tűnt, hogy a szövege darabos, nem olvasmányos egy kívülállónak. Ezért elkezdett egy általános bevezetőt írni 500 év történelméről. Remélte, hogy egy fél éven belül kiadhatja munkáját. Sivirsky segítségét kérte, hogy a kézirat korrektúrájára ajánljon valakit.⁵¹

Olyan kérdésekben, melyekhez maga nem értett, igyekezett külső támogatást találni. A kolozsvári Juhász Istvántól 1976-ban arról érdeklődött, milyen hollandiai hatás érvényesült Erdélyben, főleg Franeker és Leiden hatása hogyan jelent meg a magyar diákokon keresztül. Van-e valaki, aki ezzel a témával foglalkozik?⁵² Azt is kérdezte, hogy Málnási László székelyudvarhelyi könyvtárban lévő irodalmi hagyatékáról lehet-e tudni valamit.⁵³

Mivel Franekerben többen orvosnak tanultak és doktoráltak, ezeknek a munkáknak a feldolgozásához Forró segítséget kért az Orvostörténeti Múzeum Könyvtárától,⁵⁴ illetve Pongor Ferenc debreceni professzor ajánlásával a szintén debreceni Szodoray Lajostól. Ez utóbbit azzal bízta meg, hogy a 12 orvosi disszertációról és 2 disputációról Weszprémi orvostörténeti munkája alapján írjon rövid méltatást, illetve fejtse ki, ezek hogyan illeszkednek a kor (orvos)történetébe. Szodoraytól a magyar orvostörténet rövid áttekintését is várta, mivel a munkát külföldön akarta megjelentetni.⁵⁵

Forró a '70-es években többször is szeretett volna visszamenni Hollandiába a Stipendium Bernardinum ösztöndíjával, utoljára 1979-ban adott be pályázatot.⁵⁶ Az

⁴⁸ TtREL I.27.b.139. Forró Imre levele Krüzsely Józsefnek, 1969. január 31.

⁴⁹ TtREL I.27.b.144. Pieter Tuinhof levele Forró Imréhez, 1972. február 23.

⁵⁰ TtREL I.27.b.137. Forró Imre levele Pieter Tuinhofhoz, 1972. március 8.

⁵¹ TtREL I.27.b.144. Forró Imre levele Sivirsky Antalhoz, 1973. január 24.

⁵² Henk van de Graaf könyve ugyanebben a témában 1979-ben jelent meg: G. Henk VAN DE GRAAF, *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században 1690–1795*, Kolozsvár, Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet, 1979.

⁵³ TtREL I.27.b.139. Forró Imre levele Juhász Istvánhoz, 1976. február 25.

⁵⁴ TtREL I.27.b.145. Forró Imre levele az Orvostörténeti Múzeum Könyvtárának, 1971. október 4.

⁵⁵ TtREL I.27.b.145. Forró Imre levele Szodoray Lajoshoz, 1971. december 15.

⁵⁶ TtREL I.27.b.142. Forró Imre levele a Stipendium Bernardinum ösztöndíjbizottságához, 1979. február 3.

ösztöndíjat nem kapta meg, sőt 1980-ban arról írt a frízlandi levéltárnak, hogy szívbeteg lett.⁵⁷ Sajnos a teljes munkája soha nem jelent meg nyomtatásban, csupán – családjának köszönhetően – 1989-ben a *Theologiai Szemlében* közöltek a neve alatt egy összefoglaló tanulmányt.

A kézirat

A kézirat egy változatát a Fríz Akadémia irattárában őrzik.⁵⁸ Mivel az irattári anyagok online felületen nem kereshetők, így az Akadémiával való kapcsolatfelvétel után sikerült a szöveghez hozzájutnom, melyek két nagyobb dossziében találhatók.⁵⁹ A szöveg holland és magyar nyelven, néhány oldal angol fordításban is elkészült. A holland szövegben több tollal írt betoldás található, melyek valószínűleg Pieter Tuinhoftól, Forró hollandiai segítőjétől származnak. Az oldalak számozása hiányos, néhány papírlap kapott csak oldalszámot, így ezekre én sem tudok hivatkozni.

A szöveg tartalomjegyzékkel (rövid és hosszú változatban), M. van Rhijn utrechti professzor bevezetőjével indul. A további oldalak nem követik teljesen a tartalomjegyzék menetét, több olyan oldal is van, melyek tematikusan nem kapcsolódnak egy-egy részhez, ezek később betoldott oldalak lehetnek.

Az első nagyobb egység a kutatással foglalkozó részben a holland–magyar kapcsolatok áttekintése, mely Forró halála után a *Theologiai Szemlében* nyomtatásban is megjelent. Ezt követi Forró bevezetője egy magyar és két holland nyelvű változatban. A holland szövegekben sok a tollal írt javítás, betoldás, ezek nyilván Tuinhoftól származnak.

A második egységben Forró a Franekerben tanult diákok névsorát közli. A fennmaradt forrásanyagot hollandul (melyhez egy oldal betoldást is tett a szöveg végén) és magyarul is elkészítette. Először a *Történelmi Tárban* Hellebrant–Boeles olvasata szerinti neveket (az ezekben előforduló durva átírási hibákkal együtt) közölte, mellette tüntette fel a saját olvasatát, illetve 31 további névvel egészítette ki a listát. Összesen 1225 magyar nevet gyűjtött össze, de közülük többen legalább kétszer iratkoztak be, így végül 1200 körülre becsülte a magyarok összlétszámát.⁶⁰ Ezt követően röviden megvizsgálta a diákok más hollandiai tanulmányait, a választott tudományterületeiket és származási helyüket. Azt is közölte, hogy ki volt a franekeri rektor egy diák beiratkozásakor, hogy bemutassa, milyen szellemi irányzattal ismerkedtek meg a magyarok egy adott korban. Végül egy táblázatban foglalta össze az egyes holland

⁵⁷ TtREL I.27.b.139. Forró Imre levele K. de Vriesnek, 1980. március 17.

⁵⁸ I[mre]. L[ajos]. FORRÓ, *Hongaarse studenten aan de Franeker universiteit in Friesland* (Onuitgegeven manuscript), Leeuwarden, Fryske Akademy, 1965.

⁵⁹ Ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni Peter van der Meer úrnak, a Fryske Akademy munkatársának, az anyag felkutatásában és szkennelésében nyújtott segítségével.

⁶⁰ Ladányi Sándor 1233 nevet közöl. Lásd BOZZAY RÉKA, LADÁNYI SÁNDOR, *Magyarországi diákok holland egyetemeken, 1595–1918*, Budapest, ELTE Levéltára, 2007, a Franekerre vonatkozó rész: 41–120.

egyetemen beiratkozottak létszámát, a doktorálók számát, valamint az első és utolsó magyar beiratkozás időpontját.

Ezek után következik a Franekerben elhunyt öt magyar neve, akikre levéltári forrásokban talált rá, majd a Martinikerben három sírkövön olvasható magyar neveket említi. Forró feltételezte, hogy volt ugyanitt egy negyedik sírkő is, melyről Segesváry azt írta, hogy egy Somodi nevű diák tett róla említést diariumában. A negyedik sírkövön található neveket viszont Forró az *Acta Senatus*-ban nem találta meg. Ugyancsak ebben a részben Mogyoródi Márton bűnesetét is tárgyalja, akinek a nevét törölték az *Album Academicum*-ból a *Senatus Judicialis* határozata alapján, mivel megsértett egy nőt, illetve semmibe vette a rektor rendelkezéseit, majd a szabad asztal használati jogát, azaz az ingyenes étkezést is megvonták tőle.

A bevezető után következik maga a névsor betűhív átiratban, mellette Tuinhof tollal írt kiegészítése a nevek olvasatáról. Ezeket vélhetően Forrótól kapta meg, de mivel nem tudott magyarul, így a nevek átírásában előfordulnak hibák, például az ékezeteket többször rossz helyre tette. Forró maga is készített tollal írt betoldásokat, ezek a gépelés során kimaradt adatok lehettek.

A következő fejezetben összesíti holland és angol nyelven a szakirodalomban feltüntetett magyar promóciókat (Utrecht 36, Leiden 20, Franeker 20, Harderwijk 8, Groningen 5), majd részletesebben kitér a franekeriekre. Ez utóbbiak közül egyet nem tekint valódi doktori fokozatnak, csak a magister artium fokozat megszerzésének, mégis felveszi a listába. A franekeri alacsony számról mégsem gondolja, hogy rossz eredmény lenne, hiszen sokan azok közül, akik itt tanultak, gyakran egy másik holland, német, angol vagy svájci egyetemen szereztek végül fokozatot. A Franekerben doktorálók közül tizenketten orvosi, hatan teológiai és ketten filozófiai doktorátust szereztek.

Az ötödik nagyobb egység a magyarokkal kapcsolatos levéltári forrásokat dolgozza fel. Forró nagyon széleskörű kutatást végzett, nemcsak egyetemi, hanem városi és tartományi dokumentumokat is bevont a vizsgálatába. Egyetemi anyagokban magyarokra vonatkozó feljegyzések vannak a kurátorok dokumentumai (41 darab), a *Senatus Generalis* (83 darab), a *Senatus Judicialis* (37 darab) és a *Bursa* iratai (1 darab) között. Ezen kívül talált anyagokat a helytartói levéltári anyagban (2 darab), a Fríz Társaság kéziratgyűjteményében (1 darab) és a franekeri Holland Református Egyház dokumentumaiban (3 darab). A Fríz Tartományi Levéltárban őriznek továbbá promóciós verseket, illetve itt található az akadémiai személyek (*Personalia van de academie te Franeker*) anyaga is. Forró értékelése szerint a legfontosabbak a szenátusi anyagok, mert ebben a diákokra vonatkozóan egészen személyes információk fordulnak elő, úgymint tanulmányi ügyek, vizsgák, egymással és az egyetemen kívüli személyekkel való nézeteltérések, lakószobák körüli problémák, szerelmi ügyek, betegség, halál. Bevezetőjében kitér arra is, hogy meglepően sok az adóssággal kapcsolatos ügy, amit annak tud be, hogy a magyarok közül nem mindenki részesült anyagi támogatásban, pénzük a hollandiai tartózkodás alatt elfogyott, ezért kénytelenek voltak hitelt felvenni. Ezt azonban az otthonról küldött pénz késlekedése miatt nem mindig

tudták időben visszafizetni, így az ügyük a szenátus elé került. Ugyanakkor azt is megállapítja, hogy a kurátorok és a professzorok mindig a legnagyobb jóindulattal viseltettek a magyar diákok iránt. A Bursa (egyetemi menza) iratanyagát is áttekintette. Mindössze öt év dokumentumai (1669–1674) maradtak fenn, a többi valószínűleg elveszett. A belföldi diákok mellé külföldieket is beengedtek, köztük magyarokat is. 1774 után a szabad asztal helyett vezették be az étkezés pénzbeli támogatását, az ún. kostpensioent, mely heti két aranyguldenes juttatást jelentett.

Az egyetemi anyagokon kívül máshol is őriznek magyar vonatkozású dokumentumokat, a helytartói levéltárban például latin nyelvű nyomtatott útlevelek találhatók. A Fríz Társaság iratai között egy latin nyelvű köszöntő vers van, melyet a magyar diákok Schwartzenberg egyetemi kurátorhoz írtak, aki a magyar diákság pártfogója volt. A református egyházi tagkönyvben az úrvacsorán részt vevők neveit sorolják fel. A promóciós versekben és a személyzet irataiban is előfordulnak magyar nevek, olyanoké is (arisztokraták, jótevők, lelkészek, professzorok stb.), akik maguk nem jártak Franekerben. Különösen sok az erdélyi vonatkozású franekeri anyag, többek között levélváltások maradtak fenn a franekeri egyetemi és az erdélyi kollégiumi professzorok között.

Az ötödik egység részletes bevezetője után jönnek sorban a forrásokból kimásolt anyagok vagy latinul, vagy hollandul, betűhív átiratban. Forró az anyagokat évszám és az eredeti forrás oldalszáma szerint rendezte.

A következő részben a Franekerben megjelent munkákat közli, összesen 258 darabot.⁶¹ Az összeállításhoz az RMK-t, Petrik Géza bibliográfiáját, illetve Jacobus és Henrik Amersfoordt *Novus Catalogus Bibliothecae Publicae Franequeranae* című művét használta. A magyarok munkáinak nagy része disputáció vagy disszertáció, melyek 1624 és 1796 között jelentek meg, összesen 222 munka, de további műveket is felvett a listájára, ha azok az RMK-ban vagy a Petrikben előfordultak.

A főszöveg utolsó részében Franekerről szóló szakirodalmi munkákat sorol fel. Először a magyar nyelvű dokumentumokat közli: a Hellebrant–Boeles-féle franekeri névsort, Szinyei Gerzson külföldi egyetemeken magyaroknak létesített ösztöndíjakról szóló cikkét,⁶² Szalay franekeri ösztöndíjakról szóló tanulmányát⁶³ és Nagy forrásközlését a Franekerben tanult magyarok imádságáról.⁶⁴ Franekerrel kapcsolatban J. Visser, a Fríz Tartományi Levéltár munkatársa állított össze egy bibliográfiát, melynek egy rövidebb változatát Forró rendelkezésére bocsátotta. Ennek a résznek a végén Szinyei Gerzson, Szalay és Nagy cikkei hollandul közli W. A. Dekker lelkész fordításában.

A munka végén több függelék található. Magyarországon megjelent életrajzi gyűjteményekből (Szinyei, Zoványi, *Irodalmi lexikon*) szedte össze a Franekerben tanult

⁶¹ A bevezetőben 232 munkát említ.

⁶² SZINYEI Gerzson, *Azon jótétemények kimutatása, melyeket külföldi egyetemekre járó ref. theologusaink a XVIII. században élveztek*, Sárospataki Lapok, 1883/34, 584.

⁶³ SZALAY Károly, *A franekeri egyetem s hazai ifjaink számára tett ösztöndíjak, jótétemények*, Sárospataki Lapok, 1884/27, 461–464.

⁶⁴ NAGY Zsigmond, *A Franekerben tanult magyar diákok imádsága*, Protestáns Szemle, 1917/4–5, 290–299.

diákok életrajzi adatait, és írta meg holland nyelven. Ezt követően Franeckerben tanuló diákok hazaküldött levelei közül válogatott, ezeket holland nyelven W. A. Dekker lelkész fordításában közölte.⁶⁵ Ezt követik – egy rövid holland és magyar bevezető után – Szepsi Csombor Márton *Europica varietas*ából a Frízlandra és Hollandiára vonatkozó részek holland fordításban, melyet Forró és Tuinhof közösen készítettek el.⁶⁶ Ezek után Zoványi teológiai lexikonából holland és magyar nyelvű kivonatban található a holland–magyar és angol–magyar egyházi kapcsolatok története, majd a témában addig megjelent szakirodalmi munkák felsorolása. A munka végén betűrendes mutató található a matrikulában előforduló, illetve az ott fel nem tüntetett magyar nevekről.

Összegzés

Forró rengeteg tervéből nagyon kevés valósult meg, így fő műve, a franeckeri magyar peregrináció is kéziratban maradt. Munkássága mellett mégsem mehetünk el szó nélkül, mivel az ő kapcsolatteremtő képességének és nyelvtudásának köszönhetően épültek a magyar–holland tudományos összeköttetések az 1960-as és 70-es években. Keserű Bálint Forróra köszönhet a remonstránsok történetét kutató leideni Hoenderdaal professzorral való ismeretséget.⁶⁷ Keserű pedig Forrót ismertette össze Kovács Sándor Ivánnal, aki a '60-as években az *Europica varietas* kritikai kiadásán dolgozott, és szüksége volt a holland részekkel kapcsolatban Forró segítségére.⁶⁸ Ugyanígy Kérészi István itineráriumát is népszerűsítette a hollandok körében.⁶⁹ Borsa Gedeon kérésére 1978-ban az Országos Széchényi Könyvtár rendelkezésére bocsátotta körülbelül 100 régi magyarországi szerző latin kiadványának címét.⁷⁰ A disputák és disszertációk latin nyelvű üdvözlő verseinek kiadásáról a leuveni Josef Ijsewijn professzorral tárgyalt, a szövegek feldolgozásával pedig a debreceni fiatal kutatót, Németh Bélát bízta meg, valószínűleg Borzsák István közbenjárására.⁷¹

Meggyőződésem, hogy Forró egy másik korban, egy jó tudományos témavezető útmutatása mellett sokkal nagyobb sikereket érhetett volna el, és megkaphatta volna a neki és munkájának járó elismerést.

⁶⁵ Ezeket a leveleket eredetileg Nagy Géza rendezte sajtó alá, majd a *Peregrinuslevelek*ben is megjelentek. Zalányi Boldizsár levele özv. Teleki Mihálynéhoz, 1697. február 20.; Csengeri Péter levele özv. Teleki Mihálynéhoz, 1697. március 19.; Debreczeni Ember Pál levele gróf Teleki Pálhoz, 1697. április 15.; Técsi János levele gróf Teleki Pálhoz, 1697. július 1. és 1698. szeptember 22. (*Peregrinuslevelek 1711–1750*, szerk. HOFFMANN Gizella, Szeged, JATE BTK, 1980.)

⁶⁶ Erről maradt is fenn levél: TtREL I.27.b.144. Forró Imre levele K. de Vriesnek és J. Dijkstranak, 1974. július 4.

⁶⁷ TtREL I.27.b.139. Forró Imre levele G. J. Hoenderdaalhoz, 1964. április 10.

⁶⁸ TtREL I.27.b.144. Kovács Sándor Iván levele Forró Imréhez, 1964. június 19.

⁶⁹ TtREL I.27.b.145. Forró Imre levele R. A. D. Rentinghez, 1970. február 2.

⁷⁰ TtREL I.27.b.136. Forró levele ismeretlen professzorhoz, 1978. december 21.

⁷¹ TtREL I.27.b.139. Forró Imre levele Josef Ijsewijnhez, 1974. szeptember 14.

BOZZAY RÉKA
habilitált egyetemi docens
Debreceni Egyetem Germanisztikai Intézet, Néderlandisztika nem önálló Tanszék
bozzay.reka@arts.unideb.hu

Imre Forró's (1910–1985) Research on Franeker

Abstract: Imre Forró began researching the studies of Hungarian students in Franeker in 1932 as a Stipendium Bernardinum scholarship holder. Upon returning to Hungary, his work was accused of plagiarism, a claim that was later proven to be unfounded. Nevertheless, the controversy led him to set his work aside for decades. In 1954, the De Wever Publishing House in Friesland showed interest in Forró's manuscript, which was also considered by the journal *Egyháztörténet* in Hungary. Forró applied for the Stipendium Bernardinum scholarship again in 1960, which he was awarded in the spring of that year. After a long delay, he was finally able to travel in 1964. While he was waiting for his permission, he focused on gathering relevant literature on Franeker. After returning to Hungary, he organized his manuscript with the help of Pieter Tuinhof. Despite receiving full support from the Fryske Akademy and preparing the manuscript for publication, Forró felt it lacked readability and decided to write an extended introduction. Ultimately, the manuscript was never published, and only the introduction was released posthumously by his family.

Keywords: Imre Forró, peregrinatio academica, Franeker University, Utrecht University

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)